

VARENVARIA

Tijdschrift voor leden

Zomer 2019

Jaargang 32

Nummer 2

VARENVARIA

VarenVaria is het tijdschrift van de Nederlandse Varenvereniging. Het verschijnt driemaal per jaar in een oplage van 200 exemplaren en wordt kosteloos toegezonden aan alle leden.

Losse nummers zijn tegen kostprijs verkrijgbaar bij het secretariaat (zolang de voorraad strekt).

Redactie

Yves Delbecque, Dolf van Leeuwen
en Ben van Wierst
redactie@varenvereniging.nl

Kopij

Een artikel kunt u sturen naar het e-mailadres van de redactie. In principe worden alle bijdragen van leden van de Nederlandse Varenvereniging geaccepteerd. Deredactiebehoudt zich het recht voor om artikelen in te korten. Informatie over het aanleveren van kopij vindt u op de website van de vereniging. Op de VarenVaria-pagina staat het 'Informatieblad VarenVaria-auteurs'.

Advertenties

Voor plaatsing van advertenties kunt u contact opnemen met de voorzitter Bart Hendriks: voorzitter@varenvereniging.nl.

Lidmaatschap

De contributie bedraagt € 20 per jaar.
U kunt dit bedrag overmaken op bankrekening:
NL34 ING B 00 00 21 02 86, t.n.v. Nederlandse Varenvereniging.

Secretariaat

Annie de Pina, Opslag 7, 5066 PM Moergestel
secretaris@varenvereniging.nl

Sporenbank

Rens Huibers
sporenbank@varenvereniging.nl

Website

www.varenvereniging.nl
Webmaster: Bert Vonk
Facebook: Remko Beuving

Copyright

De auteursrechten van de artikelen berusten bij de auteurs. Copyright in de breedste zin berust bij VarenVaria. Overname van artikelen is mogelijk, mits met duidelijke bronvermelding en melding aan de redactie. Tijdschriftredactie en bestuur van de Nederlandse Varenvereniging zijn niet verantwoordelijken/of aansprakelijk voor de inhoud van de artikelen, noch voor de gevolgen van toepassing van informatie daaruit.

In dit nummer

Verenigingsnieuws

Van het bestuur.....3

Artikelen

Standaardlijst van varens, paardenstaarten
en wolfsklauwen in Nederland.....4

Varia

Schotlandreis Varenvereniging juli 2017 (deel 3).....10
Pyrosia in de tuin (deel 2).....12

Braam Youngplants is al 50 jaar
vermeerderaar van tropische varens én tuinvarens.

Kijk op www.ferns.com

BRAAM
YOUNG PLANTS

Braam Youngplants Holland
Kalslagerweg 10, 1424 PM De Kwakel
T. 0297 363386, F. 0297 342535
E. wim@braam.nl

Omslag

VOORKANT: *Schaal met varens opgemaakt door Fons Slot*
- fotografie: De foto is genomen door een lid van de
BPS.

In memoriam Fons Slot

Toen ik in 2007 voor het eerst als nieuw lid bij een bijeenkomst van de varenvereniging kwam, werd ik direct door enkele mensen begroet. Eén van hen was Fons. In de jaren die volgden bleek Fons naast een groot en enthousiast varen- en tuinliefhebber ook een buitengewoon sociaal mens. Altijd het positieve zien, altijd aardig en behulpzaam. En ook uitermate actief voor de vereniging. Niet alleen als lid (al sinds 1994!), als oud-bestuurslid en als oud-voorzitter, maar ook bij vele activiteiten was hij present. Op vele plantenmarkten werd de stand van de vereniging door Fons bemand. Als tuinliefhebber bezocht Fons vele markten en kwekerijen. Fons en zijn vrouw Hennie gingen ook graag mee op de varenreisjes naar het buitenland. Op plantenmarkten in binnen- en ook buitenland kon je Fons samen met zijn vrouw tegenkomen, de stands afstruinend naar leuke aanwinsten voor de tuin. Met veel leden van de Engelse varenvereniging BPS had Fons ook vriendschappelijke betrekkingen.

Toen Fons al ernstig ziek was, hebben we gelukkig nog mooie dagen gehad bij onder meer de plantenbeurs in Utrecht, waar hij bezoekers nog kon enthousiasmeren voor onze mooie hobby. Vooral het bezoek van de Engelse varenliefhebbers, die in de zomer van 2018 onder meer zijn tuin bezochten was iets waar hij zeer

naar uitkeek, en waar hij duidelijk van genoten heeft. Daar bleek maar weer hoe Fons was, door er voor te zorgen dat Martin Rickard en oud-lid Cor van de Moesdijk, elkaar na 35 jaar (!) weer zagen en herinneringen konden ophalen.

Het zaaien van varens was niet aan Fons besteed, maar dat was aan zijn tuin en collectie niet af te zien! Het enorme netwerk dat hij had opgebouwd zijn hier voor een groot deel debet aan. Hoe geliefd hij was, was ook te zien tijdens de uitvaart. Naast diverse mensen van de vereniging was ook de Duitse varenliefhebber Rolf Thiemann helemaal naar Blitterswijck gereden voor het afscheid.

Onze vereniging staat stevig, dankzij Fons, één van de peilers van het eerste uur.

Fons, bedankt voor het vele, vele werk dat je voor de vereniging hebt gedaan, maar vooral ook voor de samenwerking, gezelligheid en ondersteuning door de jaren heen. Wat een gemis.

Bart Hendriks, voorzitter

Standaardlijst van varens, paardenstaarten en wolfsklauwen in Nederland

Dit artikel geeft een overzicht van alle, in Nederland sinds 1900 waargenomen soorten varens, paardenstaarten en wolfsklauwen, inclusief de hybriden en adventieven. In totaal gaat het om 86 taxa. Het aantal natuurlijke soorten nam sterk toe tussen 1980 en 2000 door de vondsten in de Flevolandse bossen en op grachtkanten. De toename van na 2000 heeft te maken met verwilderde tuin varens, wat gerelateerd lijkt aan de toename van kleibossen in West-Nederland en zachtere winters.

This paper provides an overview of ferns, horsetails and clubmosses recorded in The Netherlands since 1900 and lists 86 taxa including hybrids and not-natural species. Between 1980 and 2000 there was a rise in number of natural species due to the establishment in the young plantations of Flevoland and at canal walls. Since 2000 the number of garden escaped ferns has remarkably increased due to increase of woodlands on clayey soils in the Western part of the country and global warming.

Der Artikel gibt einen Überblick aller Arten der Farne, Pferdeschwänze und Bärlappe, die Hybriden inbegriffen, die in den Niederlanden wahrgenommen sind seit 1900. Insgesamt handelt es sich um 86 Taxa. Die Zahl der natürlichen Arten hat zwischen den Jahren 1980 und 2000 stark zugenommen, wegen der Funde in den Wäldern Flevolands. Die Zunahme nach dem Jahr 2000 hat mit den verwilderten Gartenfarne zu tun. Es sieht aus, als ob diese Entwicklung sich auf die Zunahme der Wälder im Westen der Niederlande (Holland) und die milden Winter bezieht.

Tekst: Piet Bremer (pietbremer@planet.nl), Bart Hendriks (barthendriks@planet.nl), Laurens Sparrius (sparrius@floron.nl) & Harry Roskam (harry.roskam@naturalis.nl)

Inleiding

De lijst van Nederlandse varens, paardenstaarten en wolfsklauwen is voortdurend in beweging. De afgelopen jaren worden meer soorten aangetroffen. De vele nieuwe soorten, vooral verwilderde tuin varens, maken een nieuwe overzicht van de Nederlandse sporenplanten noodzakelijk. Naast de naamlijst geven we in dit artikel ook per soort de status van voorkomen en de trend aan.

De lijst

De lijst omvat 86 taxa, inclusief ondersoorten. Variëteiten en cultivars worden niet beschouwd. Het gaat om 46 soorten varens, 5 soorten wolfsklauwen en 8 soorten paardenstaarten. Het totaal aantal hybriden voor varens en paardenstaarten is resp. 6 en 4. Er

komen geen hybriden tussen wolfsklauwen in ons land voor. In totaal zijn 16 soorten uitheemse varens bekend en één soort paardenstaart. Tabel 1 laat zien dat het aantal bezette km-hokken per soort kan variëren van 1 tot 12773. Het meest algemeen is *Equisetum arvense*. *Dryopteris dilatata* staat met 8469 bezette hokken op de tweede plek. In de top vijf van meest algemene soorten komen ook *Dryopteris filix-mas*, *Dryopteris carthusiana* en *Equisetum palustre* voor.

Opmerkingen bij de lijst

De lijst bevat een aantal soorten waarvan de status tot recent niet duidelijk was. Ten eerste is er het *Dryopteris affinis* complex. Pas in de jaren tachtig werd de soort herontdekt in Flevoland en werd zo ook vastgesteld op plekken in Z.-Limburg. Ook werd de hybride *D. x complexa* ontdekt (Bremer 1988). Daarna

is het aantal vindplaatsen sterk toegenomen (Bremer & Koopmans 1994) en bleek na 2000 dat naast *D. affinis* en *D. borrieri* ook *D. cambrensis* voor Nederland opgenomen te zijn (Duistermaat & Holverda 2015). Het meest recent zijn meldingen van *D. x critica* (Pepping 2012) en *Dryopteris pseudodisjuncta* (Grongrijp & Hendriks 2015). De recente studie van Hovenkamp et al. (2018) plaatst het voorgaande in een ander licht. De auteurs spreken niet van soorten, maar van ondersoorten en vinden op grond van het DNA-gewicht geen reden om ssp. *pseudodisjuncta* en ssp. *cambrensis* te onderscheiden. Ze sluiten echter niet uit dat deze soorten toch in ons land voorkomen.

De hybride *D. x complexa* wordt niet door materiaal uit N.-Brabant bevestigd. Oorspronkelijk materiaal van de eerste vondst uit het Kuinderbos is niet meegenomen. Hoewel onzeker laten we dit taxon in de lijst staan. Voor *D. x critica* geldt een zelfde verhaal.

De taxonomische status van niet alle verwilderde tuinsorten is duidelijk. Zo is het de vraag of *Polystichum luctuosum* en *P. tsus-simense* één en dezelfde soort zijn of toch twee soorten. Volgens Roux (2000) zou het om dezelfde soort gaan, maar bij vergelijking van herbariummateriaal lijken er ook verschillen te zijn. Het zijn twee sterk gelijkende apomictische soorten uit twee verschillende continenten met een aantal verschillen. Ook was er onduidelijkheid over het complex van *Dryopteris hirtipes* - *D. cycadina* - *D. atrata*. Fraser Jenkins (1989) vermeldt drie aparte taxa waarvan alleen *D. cycadina* in Nederland wordt gekweekt. *Dryopteris atrata* is niet winterhard en zou in Nederland in het wild niet kunnen overleven.

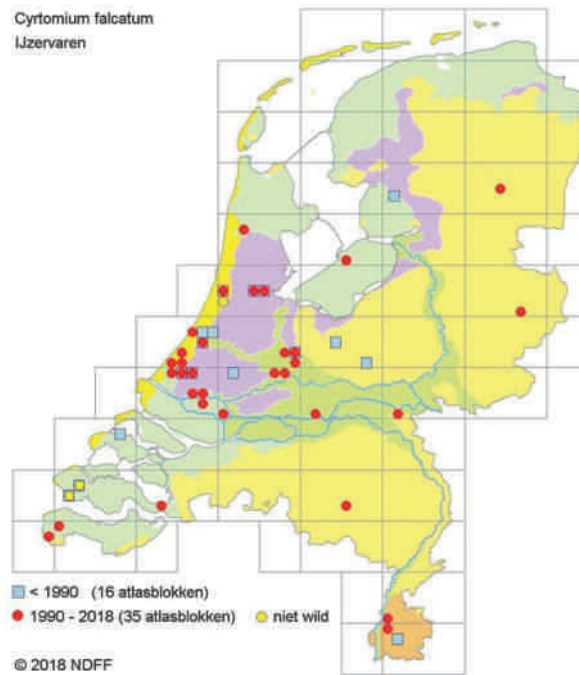
Wat is een inheemse soort?

In de Rode Lijst Vaatplanten (Sparrius et al. 2012) worden alleen inheemse en lange tijd ingeburgerde exoten van een Rode Lijststatus voorzien. In het rapport staat duidelijk omschreven aan welke criteria een soort moet voldoen. Daarbij gelden de volgende soorten als inheemse en ingeburgerde, regelmatige voortplanters:

- alle soorten die zich (met of zonder de hulp van de mens) zowel voor als na 1900 in Nederland hebben voortgeplant;
- alle soorten die zich vanaf 1900 zonder hulp van de mens in Nederland gedurende minimaal tien aaneengesloten jaren hebben voortgeplant.

Een soort wordt een 'regelmatig voortplantende soort' genoemd als voortplanting in minimaal tien opeenvolgende jaren aannemelijk te maken is'. Soorten die hieraan niet voldoen, exoten en 'dwaalgasten', worden deels genoemd. Onder meer *Asplenium fontanum*, *A. foreziense*, *A. septentrionale* en *Marsilea quadrifolia* worden niet behandeld in de Rode Lijst omdat ze onbestendige groeiplaatsen hadden. Voor de Rode Lijst was het niet relevant om de groep dwaalgasten en exoten volledig op te sommen.

Voor de standaardlijst van Nederlandse varens, paardenstaarten en wolfsklauwen is het daarentegen juist wel nodig om de status van voorkomen en de wijze van introductie te beschrijven. Voor de meeste soorten is dat al geruime tijd bekend. Zo is de populatie-

Figuur 1 De verspreiding van de Ijzervaren (*Cyrtomium falcatum*) in Nederland (Bron: Floron www.verspreidingstatlas.nl)

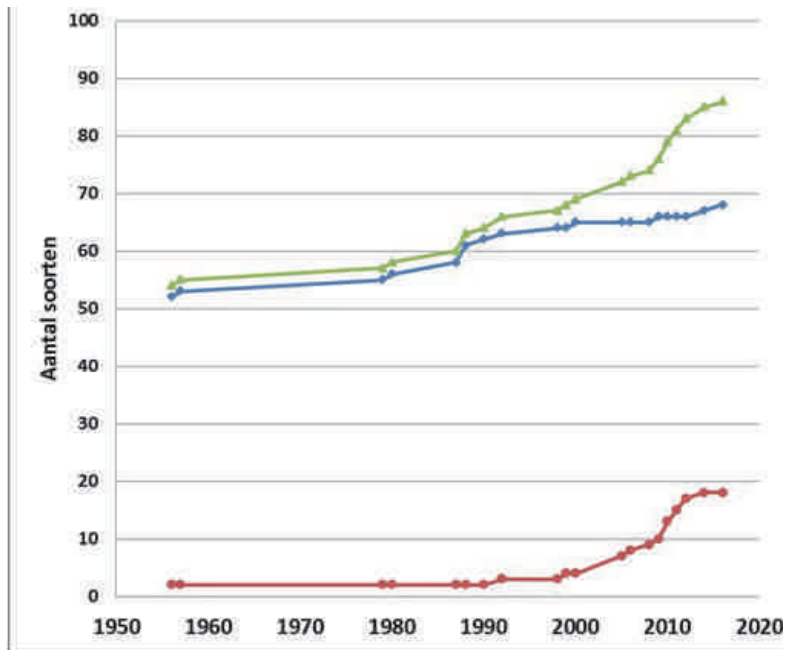
ontwikkeling van *Polystichum lonchitis* de afgelopen halve eeuw op een rij gezet (Bremer & Smit 2017). De soort was in die periode in staat om sporen te vormen, maar alle Nederlandse individuen hebben zich vrijwel zeker onafhankelijk gevestigd vanuit het buitenland, en waren niet in staat tot verjonging. *Cyrtomium falcatum* is een kamerplant die als ingeburgerd wordt beschouwd en die vooral in het westelijk deel van Nederland voorkomt (figuur 1). Denters (2003) vermeldt meerdere locaties met verjonging en schrijft over een vindplaats aan het Spaarne dat 'In 2000 was de verrassing groot, toen bleek dat het aantal planten ter plaatse was toegenomen tot achttien, waarvan de meesten sporen vormden. In 2002 was dit aantal verder uitgegroeid tot drieëntwintig, waaronder een aantal prothallia met jonge planten'.

Bij verwilderde tuinvarens worden sporulerende planten in het veld gevonden, maar de mate waarin is verder in het kader van dit artikel niet uitgezocht. Verjonging is – zover ons bekend – rondom deze planten niet waargenomen, wat betekent dat ze niet als een ingeburgerde soort worden beschouwd.

Twijfelachtige hybriden en soorten

Van de Veluwe is in 2015 *Pteridium aquilinum* subsp. *pinetorum* gemeld, een kleine versie van de Adelaarsvaren. Het is nog geen uitgemaakte zaak of het om een apart taxon gaat. De ondersoort is in allerlei klimaatzones in Europa aangetroffen op plekken waar subsp. *aquilinum* ook voorkomt. Thomson (2000) toont met DNA-onderzoek aan dat het taxon nog binnen de variatie van het *aquilinum*-complex past, terwijl andere ondersoorten van *Pteridium aquilinum* wel genetisch duidelijk te onderscheiden zijn.

Onzekerheid is er ook over de status van *Asplenium x*

Figuur 2 Het aantal soorten varens, paardenstaarten en wolfsklauwen in Nederland sinds 1955. Er is een onderscheid gemaakt tussen inheemse soorten (**nat spp**/blauwe lijn) en "verwilderde" tuinplanten (**exoten** /rode lijn). Ook wordt de som (groene lijn) van beide getoond.

perardii (*A. adiantum-nigrum* x *A. ruta-murariae*), die in 1961 gevonden is in Enkhuizen (Segal 1962). Op het oog lijkt er geen verschil tussen dit materiaal en *Asplenium adiantum-nigrum* (herbariummateriaal onderzocht door de tweede auteur).

Van een aantal exoten is het de vraag of ze zich spontaan hebben gevestigd. Het gaat daarbij om de volgende soorten die steeds eenmaal zijn gevonden: *Deparia acrostichoides* (syn. *Athyrium thelypteroides*) werd gemeld door Joost Cools nabij Tilburg in 1978 (Mennema & Holverda 1980). Het betrof een wegberm, waar bij de opgave vermeld is dat het niet om een natuurlijke groeiplaats gaat. *Lycopodiella cernua* werd op de Postbank bij Arnhem gevonden door Herman in den Bosch in 1974. Ook hier is vermeld dat het niet om een natuurlijke vindplaats ging (Mennema 1977). *Osmunda claytonia* is eenmaal waargenomen door Eddy Weeda op het Loo in de jaren tachtig (van Oostroom 1970), waar de soort ook in 1966 was gevonden. Ook hier wordt bij opgave vermeld dat het om een plant ging die per ongeluk aangevoerd werd met een wortelkluif van een boom. *Polystichum makinoi* wordt door Denters (2015) genoemd. De soort lijkt sterk op *Polystichum polyblepharum*.

Trend

Figuur 2 geeft de trend van de afgelopen 60 jaar. Vanaf 1955 tot 1978 is amper sprake van verandering. Vanaf 1978 werden een reeks nieuwe soorten gevonden in de Flevolandse bossen en vooral in het Kuinderbos, wat te maken heeft met de bijzondere omstandigheden binnen het bosmilieu (Bremer 2007). In deze periode werden ook diverse soorten voor het eerst in ons land gevonden op grachtmuren, zoals *Asplenium fontanum*

Foto 1 Smalle IJzervaren (*Cyrtomium fortunei*) in het Kuinderbos (foto Harco Bergman, SBB)

(Denters 1990), *Asplenium foreziense* (Nieuwkoop & Spronk 1989) en *Asplenium septentrionale* (Knotters & Bremer 1991). De vestiging van deze soorten is de resultante van een beter onderzoek aan grachtmuren, een beter behoud van het habitat en mogelijk ook een effect van zachtere winters. Na de eeuwwisseling overheerst de vestiging/verwildering van planten die zijn geplant in tuinen en parken (Hendrikx 2014, Gonggrijp 2017). Deze soorten groeiden voor 2000 ook al in het bebouwd gebied. De overstap naar jonge kleibossen in vooral West Nederland is niet los te zien van het zachter worden van de winters (dat speelt meer in het westen van ons land dan in het oosten) en het sinds ca. 1980 beschikbaar komen van dit habitat door aanplant.

Nieuwe Nederlandse namen

Het Belgisch - Nederlands overleg Nederlandstalige plantennamen heeft voor negen taxa nieuwe namen vastgesteld. Bij deze naamgeving is uitgegaan van een tweedelige opbouw van de naam. Voor een aantal soorten die die niet een naam hebben gekregen wordt in ons artikel een voorstel gedaan.

Voor *Dryopteris x deweveri* is dat Bastaardstekelvaren en voor *D. x uliginosa* de Moerasbastaardstekelvaren. Voor *Dryopteris affinis* s.l. blijft de naam Geschubde mannetjesvaren. Voor de ondersoorten wordt dit voor *Dryopteris affinis* ssp. *affinis* Glanzende schubmannetjesvaren en voor *D. affinis* ssp. *borreri* de Matte schubmannetjesvaren.

Foto 1 Gezaagde niervaren (*Dryopteris cycadina*) in het Urkerbos (foto Linde van der Burgh, Flevolandschap)

Literatuur

- Berg, L.J. van den & B. te Linde, 2010. *Woodsia ilvensis* (L.) R.Br (Roestbruine wimpervaren) nieuw voor de Benelux. *Gorteria* 34(6): 153 – 158.
- Bremer, P., 1980. Varens in het Kuinderbos. Doctoraalverslag Laboratorium voor Plantenoecologie. Rijksuniversiteit Groningen.
- Bremer, P., 1981. *Polystichum lonchitis* (L.) Roth en *Asplenium viride* Huds. nieuw voor Nederland. *Gorteria* 10: 113 – 120.
- Bremer, P., 1988a. *Dryopteris pseudomas* (Wollaston) Holub en *Pouzar* en *Dryopteris x tavelii* in Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad* 77: 13 – 17.
- Bremer, P. 1988b. Een natuurlijke groeiplaats van *Matteuccia struthiopteris* (L.) Todaro in Oostelijk Flevoland? *Gorteria* 14: 11 – 12.
- Bremer, P. 1994. De verspreiding en oecologie van *Gymnocarpium dryopteris* L. (Gebogen driehoeksvaren) in Nederland. *Gorteria* 20: 109 – 124.
- Bremer, P., 2005. Is er sprake van inburgering van *Struisvaren* (*Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod.) in Nederland? *Gorteria* 31: 122 – 125.
- Bremer, P., 2007. The colonisation of a former sea-floor by ferns. PhD thesis, Wageningen University.
- Bremer, P. 2012. *Polystichum x bicknellii* - Nieuw in Nederland. *Varenvaria* 25(2): 4 – 6.
- Bremer, P., 2016. Het *Luzulo luzuloides* - *Thelypteridetum limbospermae* Wittig 2000 in Nederland? *Stratiotes* 49: 11 – 22.
- Bremer, P. & J. Koopman, 1994. De verspreiding van *Dryopteris pseudomas* (Wollaston) Holub et *Pouzar* in Nederland. *Gorteria* 20: 135 – 139.
- Bremer, P. & B. Oving, 2007. *Dennuwolfsklauw* (*Huperzia selago* (L.) Schrank & Mart.) in Nederland. *Gorteria* 32: 97 – 110.
- Bremer, P. & G.A. de Groot, 2010. *Polystichum x bicknellii* (Christ) Hahne, nieuw in Nederland. *Gorteria* 34: 146 – 152.
- Bremer, P. & N. Harle, 2014. De ecologie en populatiestructuur van *Stijve naalddvaren* in het Savelsbos en Kuinderbos. *Natuur Historisch Maandblad* 103(2): 21 – 29
- Bremer, P. & J. Egelmeers, 2016. De *Lansvaren* in Nederland. *Varenvaria* 29(1): 8 – 13
- Bremer, P. & A. Smit, 2017. *Polystichum lonchitis* (*Dryopteridaceae*: *Pteridophyta*) a montane-Alpine fern species, monitored since 1978 in the Netherlands. *Fern Gazette* 20(5): 191 – 201
- Denters, T., 1990., Een nieuwe muurvaren in Nederland: *Asplenium fontanum* (L.) Bernh. (Genaalde streepvaren). *Gorteria* 16: 101-106
- Denters, T., 1997. Zwartsteel (*Asplenium adiantum-nigrum* L.) op de weg terug. Overzicht van het voorkomen in Nederland en de recentelijke uitbreidingen. *Gorteria* 23: 89 – 102.
- Denters, T. 2003. Verleden en heden van *IJzervaren* (*Cyrtomium falcatum* (L.f.) C.B. Presl.) in Nederland. *Gorteria* 29: 125 – 133.
- Denters, A., 2015. Flora op drift: een podium voor *Glansschildvaren*. *Planten* 1: 13 – 14.
- Denters, T. & F. Verloove, 2008. *Smalle ijzervaren*, *Cyrtomium fortunei* J.Sm., nieuw in Nederland. *Gorteria* 33: 33 – 40.
- Des Tombe, F.A., 1905. *Lycopodium annotinum*. *De Levende Natuur* 9: 249 – 250.
- Drok, W.J.A. & E.J. Weeda, 1999. *Marsilea quadrifolia* L. (Klaverbladvaren) nieuw voor Nederland. *Gorteria* 25: 89 – 103.
- Duistermaat, L & W. Holverda, 2015. *Bijzondere vondsten 2015*. *Naturalis*.
- Fraser-Jenkins, C.R., 1989. A monograph of *Dryopteris* (*Pteridophyta*: *Dryopteridaceae*) in the Indian subcontinent. *Bulletin of the Natural History Museum Botany* 18/5.
- Gonggrijp, S., 2017. Een nieuw varenlandschap in Nederland. *Planten* 6: 4 – 5.
- Gonggrijp, S & B. Hendriks, 2015. Winterse speurtocht levert een nieuwe varen voor Nederland op. *Nature Today*. <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=21818>
- Ham, R. van der & F. Verloove (2002) *Venussharen* in België en Nederland. *Gorteria* 28: 139 – 141.
- Hendriks, B., 2011. Het geslacht *Equisetum*. *Varenvaria* 24(2): 4 – 7.
- Hendriks, B., 2014. *Verwilderde tuinvarens*. *Recente vondsten*. *Varenvaria* 27(1): 4 – 6.
- Hovenkamp, P.H., R.L.L. Viane & P. Bremer, 1990. *Dryopteris expansa* (Presl) Fraser Jenkins et Jermij (Lichtgroene steekvaren) ook in Nederland. *Gorteria* 16: 107 – 112.
- Hovenkamp, P., B. Hendriks, H. Roskam & W. de Winter, 2018. Het *Dryopteris affinis*-complex in Nederland. *Gorteria* 40: 42 – 54.
- Knotters, C. & P. Bremer. 1991. *Asplenium septentrionale* (L.) Hoffm. in Zwolle: weer een nieuwe streepvaren voor Nederland. *Gorteria* 17: 135 – 137.
- Linde, B. te & L.-J. van den Berg, 2011. *Varens in waterputten - een inventarisatie in Gelderland*. *Varenvaria* 24(2): 8 – 14.
- Meinders-Groeneveld, J. & S. Segal, 1967. *Pteridologische aantekeningen*, 3. De eikvaren (*Polypodium vulgare* L. sensu lato) in Nederland. *Gorteria* 3: 183 – 199.
- Mennema, J., 1977. Een opmerking over *Lycopodium cernuum* L. var. *pungens* (v.A.v.R.) Adelbert. *Gorteria* 8: 133 – 133.

- Mennema, J. & W.J. Holverda. 1980. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland, hoofdzakelijk in 1979. *Gorteria* 10: 81 – 100.
- Moorsel, R. van., 2014. Bolletjesvaren - *Onoclea sensibilis*. www-verspreidingsatlas.nl/planten
- Nieuwkoop, J. & J. Spronk, 1989. *Asplenium foreziense* Le Grand aan het Eindhovens kanaal: een nieuwe streepvaren voor Nederland. *Gorteria* 15: 75 – 77.
- Ooststroom, S.J. van (1970) Aanwinsten voor de Nederlandse adventief-flora, 10. *Gorteria* 5: 1 – 9.
- Pepping, S., 2012. Floristische waarnemingen in 2011. *Nieuwsbrief D13*: 1 – 19.
- Roux, J.P., 2000. The genus *Polystichum* (Dryopteridiaceae) in Africa. *Bulletin of the Natural History Museum* 30(2): 33 – 130.
- Segal, S. 1962. Pteridologische aantekeningen, 1 – *Asplenium adiantum-nigrum* × *A. ruta-muraria* in Nederland. *Gorteria* 1: 56 – 59.
- Sparrius, L.B., B. Odé & R. Beringen. 2012. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst Vaatplanten 2012. FLORON, Nijmegen.
- Thomson, J.A., 2000. Morphological and Genomic Diversity in the Genus *Pteridium*(Dennstaedtiaceae). *Annals of Botany* 85: 77-99.
- Veer, J. van der, 1956. Biesvarens in Nederland. *De Levende Natuur* 59: 221 – 225.
- Verloove, F., R. van der Ham & T. Denters, 2007. Exotische muurvarens in België en Nederland. *Dumortiera* 92: 1 – 16.
- Westhoff, V. & C. G. v. Leeuwen, 1957. *Equisetum trachiodon* A. Br. gevonden bij Asperen. *Correspondentieblad* 6: 72 – 74.
- Winter, W. de & M. Lubienski, 2012. *Equisetum x ascendens* Lubienski & Bennert: de eerste triploïde paardenstaartbastaard in Nederland. *Gorteria* 36: 1 – 17..

Bijlage 1 Totaallijst van varens, paardenstaarten en wolfsklauwen in Nederland. Het aantal kilometerhokken (n km hok) voor de periode 2002 – 2011 is gebaseerd op data van FLORON. Het aantal uurhokken sinds 1990 is gebaseerd op www.verspreidingsatlas.nl

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	n km- uur- hok hok ken ken		Eerste beschrijving van nieuwe soort of vermelding nieuwe soort of overzichtsartikel(en)
		2002- 2011	1990- 2017	
Varens (inheemse soorten)				
<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>	Zwartsteel	92		Denters 1997
<i>Asplenium ceterach</i>	Schubvaren	19		
<i>Asplenium fontanum</i>	Genaalde streepvaren	0		Denters 1990
<i>Asplenium foreziense</i>	Forez-streepvaren	1		Nieuwkoop & Spronk 1989
<i>Asplenium ruta-muraria</i>	Muurvaren	1489		
<i>Asplenium scolopendrium</i>	Tongvaren	1136		
<i>Asplenium septentrionale</i>	Noordse streepvaren	3		Knotters & Bremer 1991
<i>Asplenium trichomanes ssp. quadrivalens</i>		3		
<i>Asplenium trichomanes ssp. trichomanes</i>	Steenbreekvaren	436		
<i>Asplenium trichomanes ssp. pachyrachis</i>			2	www.verspreidingsatlas.nl
<i>Asplenium viride</i>	Groene streepvaren	2		Bremer 1981
<i>Athyrium filix-femina</i>	Wijfjesvaren	4338		
<i>Azolla cristata</i>	Kleine kroosvaren	2		
<i>Azolla filiculoides</i>	Grote kroosvaren	1152		
<i>Blechnum spicant</i>	Dubbelloof	1213		
<i>Botrychium lunaria</i>	Maanvaren	171		
<i>Cyrtomium falcatum</i>	Ijzervaren		35	Denters 2003
<i>Cystopteris fragilis</i>	Blaasvaren	26		
<i>Dryopteris affinis</i>	Geschubde mannetjesvaren	127		Bremer 1988 Bremer & Koopman 1994
<i>Dryopteris affinis ssp. affinis</i>	Glanzende schubmannetjesv.	?		maken geen onderscheid tussen beide taxa
<i>Dryopteris affinis ssp. borrieri</i>	Matte schubmannetjesvaren			
<i>Dryopteris carthusiana</i>	Smalle stekelvaren	6936		
<i>Dryopteris cristata</i>	Kamvaren	536		
<i>Dryopteris dilatata</i>	Brede stekelvaren	8469		
<i>Dryopteris expansa</i>	Tere stekelvaren	6?		Hovenkamp, Viane & Bremer 1990
<i>Dryopteris filix-mas</i>	Mannetjesvaren	5384		
<i>Gymnocarpium dryopteris</i>	Gebogen driehoeksvaren	74		Bremer 1994
<i>Gymnocarpium robertianum</i>	Rechte driehoeksvaren	12		
<i>Isoetes echinospora</i>	Kleine biesvaren	13		Van der Veer 1956
<i>Isoetes lacustris</i>	Grote biesvaren	4		Van der Veer 1956
<i>Marsilea quadrifolia</i>	Klaverbladvaren	8		Drok & Weeda 1999
<i>Matteuccia struthiopteris</i>	Struisvaren	359		Bremer 1988b, Bremer 2005
<i>Ophioglossum vulgatum</i>	Addertongvaren	256		
<i>Oreopteris limbosperma</i>	Stippelvaren	71		Bremer 2016
<i>Osmunda regalis</i>	Koningsvaren	1797		
<i>Phegopteris connectilis</i>	Smalle beukvaren	26		

<i>Pilularia globulifera</i>	Pilvaren	386	
<i>Polypodium interjectum</i>	Brede eikvaren	78	Meinder-Groenveld & Segal 1967
<i>Polypodium vulgare</i>	Gewone eikvaren	1875	
<i>Polystichum aculeatum</i>	Stijve naaldvaren	93	Bremer & Harle 2014
<i>Polystichum lonchitis</i>	Lansvaren	4	Bremer 1981 Bremer & Egelmeers 2016 Bremer & Smit 2017 Bremer 1980
<i>Polystichum setiferum</i>	Zachte naaldvaren	40	
<i>Pteridium aquilinum</i>	Adelaarsvaren	2729	
<i>Pteridium aquilinum subsp. pinetorum</i>		1	
<i>Thelypteris palustris</i>	Moerasvaren	599	
<i>Woodsia ilvensis</i>	Roestbruine wimpervaren	1	
Varenhybriden			
<i>Dryopteris x complexa</i>		3	Bremer 1988
<i>Dryopteris x critica</i>		1	Pepping 2012
<i>Dryopteris x deweveri</i>	<i>Bastaardstekelvaren *</i>	104	
<i>Dryopteris x uliginosa</i>	<i>Moerasbastaardstekelvaren *</i>	21	
<i>Polypodium x mantoniae</i>	<i>Bastaardeikvaren</i>	11	Meinder-Groenveld & Segal 1967
<i>Polystichum x bicknellii</i>	<i>Bastaardnaaldvaren</i>	5	Bremer & De Groot 2010, Bremer 2012
Wolfsklauwen (inheemse soorten)			
<i>Huperzia selago</i>	Dennenwolfsklauw	32	Bremer & Oving 2007
<i>Lycopodiella inundata</i>	Moeraswolfsklauw	1064	
<i>Lycopodium annotinum</i>	Stekende wolfsklauw	34	Des Tombe 1905
<i>Lycopodium clavatum</i>	Grote wolfsklauw	117	
<i>Lycopodium tristachyum</i>	Kleine wolfsklauw	10	
Paardenstaarten (inheemse soorten)			
<i>Equisetum arvense</i>	Heermoes	12773	
<i>Equisetum fluviatile</i>	Holpijp	4805	
<i>Equisetum hyemale</i>	Schaafstro	143	De Winter & M. Lubienski (2012)
<i>Equisetum palustre</i>	Lidrus	5321	
<i>Equisetum ramosissimum</i>	Vertakte paardenstaart	9	
<i>Equisetum sylvaticum</i>	Bospaardenstaart	83	
<i>Equisetum telmateia</i>	Reuzenpaardenstaart	106	
<i>Equisetum variegatum</i>	Bonte paardenstaart	36	
Paardenstaarten (hybriden)			
<i>Equisetum x ascendens</i>		2	De Winter & Lubienski (2012)
<i>Equisetum x trachydon</i>	Ruwe paardenstaart	4	Westhoff & Van Leeuwen (1957)
<i>Equisetum x litorale</i>	Bastaardpaardenstaart	791	
<i>Equisetum x moorei</i>	Vertakt schaafstro	44	De Winter & Lubienski (2012)
Varens (adventief)			
<i>Adiantum aleuticum</i>	<i>Noordelijk hoefijzervaren</i>	1	Hendrikkx 2014
<i>Adiantum capillus-veneris</i>	Echt venushaar	1	Van der Ham & Verloove 2002
<i>Adiantum diaphanum</i>	Smal venushaar	4	Van der Ham & Verloove 2002; Verloove et al. 2007
<i>Adiantum pedatum</i>	<i>Zuidelijke hoefijzervaren</i>	2	Te Linde & Van den Berg 2011
<i>Adiantum raddianum</i>	Fijn venushaar	7	Van der Ham & Verloove 2002
<i>Cyrtomium fortunei</i>	Smalle ijzervaren	63	Denters & Verloove 2008
<i>Dryopteris cycadina</i>	<i>Gezaagde niervaren</i>	11	Hendrikkx 2014
<i>Dryopteris dickinsii</i>		1	
<i>Dryopteris erythrosora</i>	Herfstvaren	12	
<i>Dryopteris wallichiana</i>	<i>Zwarte mannetjesvaren</i>	8	Gonggrijp 2017
<i>Onoclea sensibilis</i>	Bolletjesvaren	19	Van Moorsel 2014
<i>Polystichum luctuosum</i> (syn. <i>P. tsus-simense</i>)	Smalle naaldvaren	7	Hendrikkx 2014
<i>Polystichum polyblepharum</i>	Glansschildvaren	19	Denters 2015
<i>Pteris cretica</i>	Lintvaren	3	Verhoove et al., 2007
<i>Pteris multifida</i>	<i>Gevleugelde lintvaren</i>	7	Verhoove et al., 2008
<i>Salvinia natans</i>	Vlotvaren	6	
Paardenstaarten (adventief)			
<i>Equisetum scirpoides</i>	Dwergholpijp*	2	Hendrikkx 2011
Verdwenen of status onbekend			
<i>Asplenium x perardii</i> (<i>A. adiantum-nigrum x ruta-muraria</i>)		?	?
In 19e eeuw gevonden en daarna niet meer waargenomen			
<i>Botrychium matricariifolium</i>	Vertakte maanvaren		

* Nederlandse naam opgenomen, maar niet conform advies commissie.

Schotlandreis Varenvereniging juli 2017 (deel 3)

Tekst Filip (wauters.filip@telenet.be)

Dag 7 : dinsdag 25 juli 2017

Vandaag bezoeken we de Royal Botanical Garden van Edinburgh (RBGE). We worden ontvangen door Bridget Laue en Gunnar Ovstebo, die ons door het kassencomplex leiden, tot achter de schermen, waar het grote publiek niet komt. We krijgen een uitvoerige uitleg over de varenaanplantingen, de manier van werken hier in de botanische tuin, de reden waarom er ook varens te zien zijn in de succulentenkas, en de innovatieve ideeën van een gepassioneerde Gunnar, over de kweek en de groeiwijze van varens, met name de droogteminnende winterharde soorten. Na de rondleiding door de kassen, een lunch in de werknemerskantine en een snelle blik op een varentunnel en kweekruimte van *Woodsia alpina* en *W. ilvensis* gerangschikt per herkomst, en *Dryopteris fragrans*, worden we weer uitgestuurd om de rest van de collecties van de tuin te bewonderen. De uitgestrekte rotstuin en de alpine kas herbergen vele kleine varensorten tussen alle alpiene planten door. Het hele park staat vol statige bomen vanuit alle windstreken, keurig gelabeld en met voldoende tussenruimte. De dag is natuurlijk weer veel te snel om, en ook het hele park bekijk je niet in een dag.

's Avonds zijn we uitgenodigd bij Bridget en Paul Laue voor een rondleiding in de kleine tuin en een diner. Verbluffend is dat op ongeveer 200 m² wel 184 varensorten een plekje hebben in de tuin zonder dat de varens overheersen. Opnieuw start een prachtexemplaar van *Polystichum lonchitis* ons in blakende gezondheid aan. Bijzonder om te vermelden is nog een *Woodsia caucasica*, een vrij unieke soort, in top conditie! Het diner was zeer verzorgd met quiches, crumbles en ijs toe.

Leucostegia immersa in de Royal Botanical Garden van Edinburgh.

Equisetum telmateia rustig woekend in de tuin van Adrian Dyer.

Dag 8: woensdag 26 juli 2017

De dag begint met regen, zoals voorspeld. Na het ontbijt rijden we naar de tuin van Adrian Dyer. De tuin is ongeveer 4000 m² groot en 49 jaar oud. Bij aankomst worden we prompt het oude Engelse herenhuis binnengeleid, want het regent pijpenstelen. In het Engels zou het "cats and dogs" regenen. Het hele huis is op zijn kop gezet om elf mensen te kunnen ontvangen. We krijgen een introductie van Adrian, waarna we een rondleiding krijgen door de tuin, "Beechwood" genaamd. Deze tuin ligt op een steile helling, waardoor terrasbouw en trappen een noodzaak werden. Gewapend met wandelstok, regenjas en paraplu krijgen we een anekdotische uitleg over hoe sommige varens in de tuin zijn terecht gekomen. Alle varens zijn ook mooi gelabeld en onkruidvrij gemaakt zodat ze gemakkelijk te bewonderen zijn. In een hoek van de tuin staat een grootbladige Rhododendron, helaas zonder naam, functioneel ingeplant als focal point enerzijds en als groenscherm van de compostbakken anderzijds. De planten krijgen de voorrang in deze tuin, die heel natuurlijk gehouden wordt en waar zelfs de *Equisetum telmateia* rustig mag woekeren. In het onderste en ook natste gedeelte van de tuin staat o.a. een stuk van de originele kloon van *Athyrium filix-femina* 'Victoriae'. Hier stond ook een zeer bijzondere *Ivenoidea wotitis* (waarvan enkele jaren geleden een kort artikel in 'The Pteridologist'

Van links naar rechts: Sven Bronckaerts, Paul Spracklin, Filip Wauters, Remko Beuving, Henny Slot, Wim van Wassenhove, Fons Slot, Koen van den Berg, Adrian Dyer en zijn vrouw, Harry Roskam, Tim Pyner, Alison

verscheen), die echter door Tim Pyner is omgedoopt tot *Dryopteris uniformis*.

In de terrasbedden bovenaan de tuin staan vele kleine rotsvarens als *Polystichum lonchitis*, *Woodsia alpina* en *W. ilvensis* in goed gedraineerde grond. Even verderop staat, vrij donker, een grote *Poystichum vestitum* met zacht blad en lange smalle veren. In sneltempo wordt de rondleiding afgerond, omdat het weer niet meewerkt. Adrian was dusdanig doorweekt, dat hij voor de koffie snel een andere broek moest aantrekken. Ook de grote verzameling oude

Uit de grote verzameling oude varenboeken met "nature prints".

varenboeken met "nature prints" en de door zijn vrouw gemaakte botanische lijntekeningen van invasieve soorten werden uitvoerig bewonderd. Na uitdelen van de laatste planten, die met open armen werden ontvangen, en de obligate groepsfoto werd dan afscheid genomen, ook van onze Britse metgezellen.

Daarna ging het richting Kevock Garden Plants. De kwekerij is eigenlijk niet open voor het publiek, maar we worden toch toegelaten om planten te verzamelen. Rechtstreekse verkoop waren ze duidelijk niet gewoon, gezien het lange wachten om af te rekenen, maar alleszins voor mij toch de moeite van het bezoek waard. Daarna vatten we de lange tocht zuidwaarts aan.

Dag 9: donderdag 27 juli 2017

Vandaag bezoeken we als afsluiter van de reis nog een kwekerij, Beeches Nursery in Essex. De kwekerij oogt op het eerste gezicht als een gewone vaste plantenkwekerij maar als je goed zoekt, zitten er toch bijzondere planten tussen, die je verder nergens vindt. Ook het varenaanbod was beter dan gemiddeld met een paar speciale soorten. Omdat het onze laatste stop was, werden nog even alle remmen losgelaten, sommigen spendeerden hun laatste pond en zelfs bomen gingen de koffer in. De bus zit nu afgeladen vol. Nu moeten we enkel in Dover bij de douane nog wat geluk hebben, zodat we niet alles moeten uitladen. Dit zou zeker een halfuur oponthoud veroorzaken. Alles is echter prima verlopen, zodat we zonder vertraging en voldaan van de prachtige ervaring van dit magnifieke programma na een gezamenlijk avondmaal in huiselijk Zedelgem en een hartelijk afscheid huiswaarts konden keren. (slot)

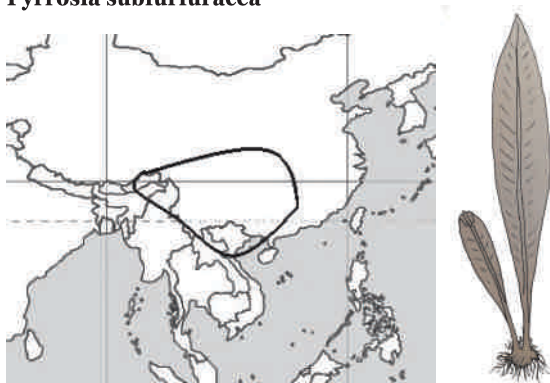
Pyrrosia in de tuin (deel 2)

Tekst en foto's: Ben van Wierst (b.vanwierst@gmail.com) en vele anderen

Dit artikel kon geschreven worden dankzij het werk van Peter Hovenkamp. Helaas overleed Peter bij een tragisch ongeval op 12 juli 2019. Een in memoriam volgt in het volgende nummer van dit tijdschrift.

In het eerste deel van dit overzicht over *Pyrrosia*-soorten die mogelijk voor onze tuinen geschikt zijn, werden de verwanten van *Pyrrosia sheareri* besproken. Deze groep is veelbelovend. In dit tweede deel worden andere Aziatische soorten besproken, waarmee volgens de inventarisatie in onze streken ervaringen zijn opgedaan.

Pyrrosia subfurfuracea

Figuur 1 Verspreidingsgebied *P. subfurfuracea*

Foto 1 *P. subfurfuracea* (foto Claus Fredemann)

Deze soort groeit graag op meer kalkrijke steensoorten en wordt zowel in schaduw als ook in de volle zon aangetroffen. Soms groeit de plant ook epifytisch. Ze wordt aangetroffen op 500 - 2000 m hoogte.

Deze soort heeft meestal een korte wortelstok. Hieruit groeien lancetvormige bladen die tot 80 cm lang kunnen worden. De plant op foto 1 heeft bladeren van deze lengte. Deze plant van Claus Fredemann wordt in een pot gekweekt en ze is daarmee groter dan de planten die bij hem in de tuin staan. Die halen slechts 25 cm bladlengte.

Nieuwe, vers uitrollende bladen zijn bedekt in een dikke laag "donzig" haar.

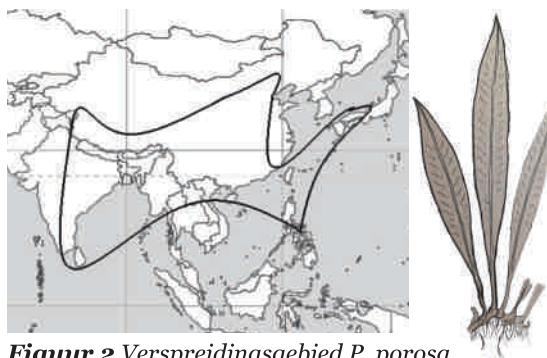

Foto 2 *P. subfurfuracea* (foto Jos Dyck)

Ervaringen zijn opgedaan door drie liefhebbers, die experimenteren met deze soort. De bevindingen zijn gematigd. De soort kan overleven in onze tuinen, maar groeit bij allen langzaam, en heeft toch wel winterbescherming nodig.

Pyrrosia porosa

Ook bekend onder de synoniemen: *P. davidii*, *P. gralla*.

Figuur 2 Verspreidingsgebied *P. porosa*

Het verspreidingsgebied reikt van de oostelijke helft van India via China naar Japan en de Filipijnen, en de soort komt daar voor van 90 tot op 2600 m hoogte.

P. porosa groeit vooral lithofytisch, met een voorkeur voor kalksteen boven graniet en staat vaak op plekken waar de plant is blootgesteld aan weer en wind. Deze soort groeit ook wel epifytisch en terrestrisch.

Dit is weer een typische *Pyrrosia* met een eenvoudige, niet gelobde vorm. De bladeren worden ongeveer 10 tot 30 cm lang en zijn lancetvormig.

De soort wordt door verschillende liefhebbers in Duitsland en Engeland. Die planten staan buiten of in

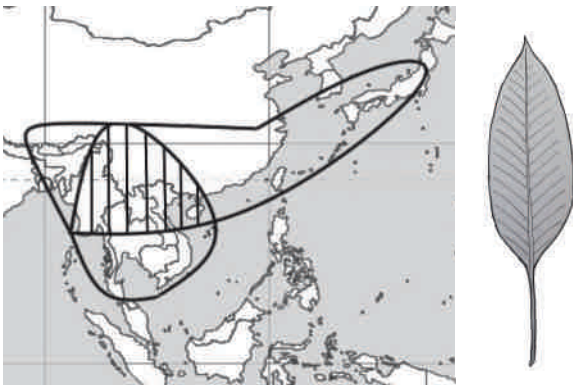

Foto 3 *P. porosa* (foto Claus Fredemann)

een onverwarmde kas. De meesten eigenaren van deze plant zijn nog een beetje voorzichtig maar temperaturen van -12°C worden overleefd. De enige Nederlandse eigenaar van de soort meldt dat bij hem de plant zonder één krimp te geven de winter van 2018-2019 goed overleefd heeft. Het kaartje bekijkend zou de herkomst van de planten ook nog wel verschil moeten kunnen maken voor het succesvol houden in de tuin.

Pyrrosia lingua

Mogelijke synoniemen: *P. caudifrons* en *P. similis*.

Figuur 3 Verspreidingsgebied *P. lingua*
In het gehele gebied wordt *P. lingua* gevonden. In het gearceerde gebied komt *P. lingua heteractis* voor.

Deze soort bestaat uit twee ondersoorten: *P. lingua lingua* en *P. lingua heteractis*

Gebiedsbeschrijving *P. lingua lingua*:

De planten groeien vooral lithofytisch, minder vaak epifytisch en soms terrestrisch, vaak op open groeiplaatsen zoals droge rotsen, rotsen van kusten, open drogere bossen, en groeit van zeeniveau tot op 2500 m hoogte.

Deze soort heeft een kruipende wortelstok, waarop bladen staan, die tot 30 cm groot kunnen worden. In de Chinese kruidengeneeskunde wordt de gedroogde plant wel gebruikt voor aandoeningen aan blaas- en urinewegen.

In Japan is de soort populair als cultuurplant. Net als bij ons van *Polypodium* en *Polystichum setiferum* zijn er daar van deze soort een aantal cultivars ontstaan met

soms bizarre bladvormen. De meeste planten die bij ons circuleren, zijn waarschijnlijk Japanse cultivars. Er zijn meerdere leden die één of meer van deze cultivars in bezit te hebben.

Het lijkt mij voor de toekomst een goed idee, dat er een vervolgartikeltje komt over deze cultivars.

Waarschijnlijk betreft foto 4 van Jos Dijk een wilde vorm van *P. lingua lingua*.

P. lingua is de meest gehouden plant binnen de vereniging. Waarschijnlijk zijn de meeste ervaringen opgedaan met *P. lingua lingua*. Deze ervaringen zijn heel verschillend. Dat heeft niet te maken met in welke tuin de plant staat, maar mogelijk meer met hoe ze geplant is, en eventueel ook met wat het herkomstgebied is van de plant.

Foto 4 *P. lingua lingua* (foto Jos Dyck)

Foto 5 *P. lingua heteractis*

Foto 6 *P. lingua heteractis*. De viltige onderzijde van het blad

De meesten beschrijven de plant wel als betrouwbaar winterhard, maar anderen geven aan dat de soort een beetje in de tuin staat te kwakkelen. Door verschillende liefhebbers worden er met bijvoorbeeld dezelfde Japanse cultivar toch heel verschillende ervaringen opgedaan.

Pyrrosia lingua heteractis

Deze ondersoort wordt meer in het midden van het grote verspreidingsgebied van *P. lingua lingua* aangetroffen. Bij mijn eerste kennismaking met deze ondersoort had ik hem niet als een *P. lingua* herkend. Het is een forse robuuste plant.

Toch zijn de twee ondersoorten lastig te onderscheiden. Vaak is *heteractis* wat groter, met breder wordend blad. *Heteractis* heeft een dicht behaarde onderzijde van het blad. Daarmee wijkt deze vorm ook af van *lingua lingua*.

Heteractis werd in Engeland (zone 8) met succes buiten getest, maar het lijkt aannemelijk dat de plant minder geschikt is voor onze tuinen.

Synoniemen van *P. lingua*

Er circuleren verder een paar planten onder namen die waarschijnlijk synoniemen voor *P. lingua* zijn. Qua vorm lijken de beide hier gepresenteerde planten zich wel in verschijningsvorm van de meer bekendere vorm van *P. lingua* te onderscheiden. Maar alleen bladvorm is niet voldoende om een plant een andere naam te geven.

Pyrrosia caudifrons

In zijn monografie beschrijft Peter Hovenkamp *P. caudifrons* als synoniem voor *P. lingua*. Hij schrijft dat,

de onder deze naam beschreven vorm maar weinig afwijkt van de standaard *lingua*.

Er waren maar twee liefhebbers, die deze soort in hun bezit hadden bij mijn rondvraag. Één daarvan vraagt zich af of zijn plant goed benoemd is als zijn *P. caudifrons*.

De andere liefhebber had mij een foto gestuurd van zijn plant. Deze foto was helaas net niet scherp genoeg om in dit blad te plaatsen. Toen ik hem later om een nieuwe foto vroeg, was de betreffende plant aan het afsterven.

De ervaringen lijken dus zeer matig en passen mogelijk bij de minder goede ervaringen die met *P. lingua* zijn opgedaan.

Pyrrosia "similis"

Onder de naam *Pyrrosia "similis"* circuleert er binnen de vereniging een plant, die mogelijk de meest succesvolle *Pyrrosia*-soort in onze tuinen is. Ook in mijn tuin doet de plant het uitstekend. Het lijkt mij één van de snelst groeiende *Pyrrosia*-soorten die er binnen de vereniging aanwezig is.. Alle exemplaren van deze plant zouden afkomstig zijn van een lid die deze verkreeg van een kwekerij in China.

Net als *P. lingua* heeft deze soort een langgerekte kruipende wortelstok. Het grootste blad van mijn exemplaar werd 9 cm groot en ongeveer 4,5 cm breed met een steel ongeveer 6 cm lang. Met deze verhoudingen lijkt dit blad wat breder dan de normale *lingua*'s. Hoewel, toen ik enige tijd geleden de jonge *P. lingua lingua* planten bekeek die bij Wouter van Driel stonden, zag ik planten met dezelfde bladverhoudingen als deze "*similis*". De onderzijde van "*similis*" is heel kort en dicht behaard. Bij het jonge blad dat in het voorjaar uitloopt, is deze beharing aan de onderzijde

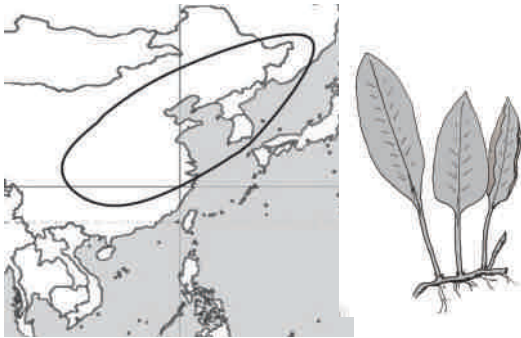

Foto 7 *P. lingua*. Dit is de plant die bekend staat als "*similis*"

mooi wit. Later verkleurt het naar een licht bruinige kleur.

Ik zond Peter Hovenkamp een stukje van mijn varen. Hij schreef mij vervolgens dat hij er niets anders van maken dan *Pyrrosia lingua*, en vond het ook volkomen typisch materiaal.

Pyrrosia petiolosa

Figuur 4 Verspreidingsgebied *P. petiolosa*

Deze soort wordt hier waarschijnlijk nog niet gekweekt. *Pyrrosia petiolosa* wordt gevonden in een groot deel van China, Korea en verder naar het noorden tot in het zuidoosten van Siberië. en komt dus voor in gebieden waar vijf maanden per jaar vorst heerst. In berggebieden klimt de soort tot 2000 - 3000 m hoogte. Dit is een plant met een lange, en kruipende wortelstok. Er is een zekere mate van onderscheid tussen de vruchtbare en onvruchtbare bladen, waarbij de de fertile bladen iets kleiner dan de niet-sporendragende bladen.

Gebiedsbeschrijving: deze soort is vooral gebonden aan een stenige ondergrond en wordt aangetroffen op rotsen en muren, vaak blootgesteld aan de zon, en soms terrestrisch groeiend op beschutte plaatsen in het bos. Ze wordt maar zelden als epifyt aangetroffen.

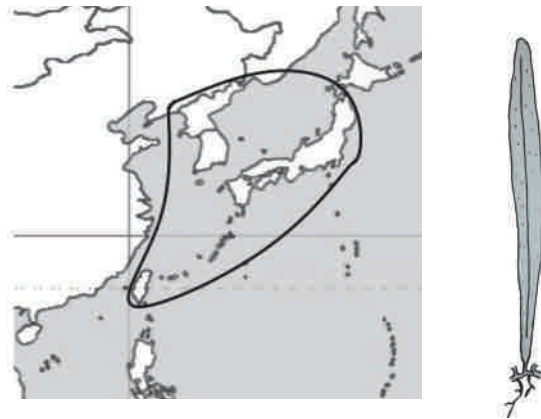

Foto 8 *P. petiolosa* (foto met toestemming van Petr Voboril)

Ervaringen met deze soort. Deze soort wordt maar door één liefhebber gemeld, en dat terwijl het herkomstgebied zeer geschikt lijkt te zijn om een poging te wagen met deze soorten in onze tuinen. Deze éne eigenaar is er nog voorzichtig mee, want t.n.t. groeide de plant alleen in een pot bij hem. Een tweede liefhebber schrijft, dat hij vanuit China 2 x planten onder deze naam verkreeg, en dat die beiden keren doodgingen.

Het lijkt mij toch de moeite waard om te trachten deze soort te verkrijgen.

Pyrrosia linearifolia

Figuur 5 Verspreidingsgebied *P. linearifolia*

Deze soort wordt gevonden van Taiwan en verder naar het noorden tot Japan en Korea en de Chinese provincie Jilin, die bekend staat om zijn koude winters. De soort komt echter maar tot 1400 m hoogte voor.

Het is een soort met een lange kruipende wortelstok, waarop de bladen soms dicht op een kunnen staan. Blad wordt ongeveer 10 cm lang en is lijn-lancetvormig van vorm. De plant kan worden aangetroffen met vele bladeren dicht op één op rotsen of bomen.

Deze soort wordt door één liefhebber genoemd, en meteen wordt er bij vermeld dat het houden van de soort geen succes was.

Ik wil de soort toch noemen. Juist omdat deze soort een groot verspreidingsgebied heeft, en ook omdat de soort gevonden wordt in de Chinese provincie Jilin, waarvan Wikipedia niet zoveel weet te vertellen, behalve dat deze streek erg koude winters heeft. Ook zag ik dat de plant bij een Europese kwekerij aangeboden wordt. Ik denk dat het de moeite waard kan zijn bij deze kweker langs te gaan en een plant te halen.

Wordt vervolgd.

An advertisement for 'De Hessenhof Biologische Kwekerij'. It features a logo with a leaf and a flower, the text 'De Hessenhof Biologische Kwekerij', and the slogan 'Waar planten nog de tijd hebben om te groeien.'. Below this is a dark blue box with contact information: 'Kwekerij 'De Hessenhof', Miranda en Hans Kramer, Hessenweg 41, 6718 TC Ede, Telefoon 0318-617334, www.hessenhof.nl'. To the right of the contact box is a photograph of a green fern-like plant.

Indien onbestelbaar retour: Opslag 7, 5066 PM Moergestel

Begin plantseizoen 2019

Na een betrekkelijk zachte, op het laatst wat natte winter is het varensseizoen weer begonnen, of beter gezegd vol op stoom gekomen. Niet alleen in onze particuliere paradijsjes, maar ook in de grote publieke tuinen. Halfverdorpe kronen en pollen kregen een knipbeurt, het onkruidleger ontving de jaarlijkse oorlogsverklaring en er waren bemoedigende toespraakjes aan het adres van jonge varenskrullen die nog wat schuw bleken. Ook de rest van plantenminnend Nederland ontwaakte. Als padden gedreven trok men massaal naar verkooppunten en groene evenementen. En als het even kon werden de nog korte dagen verlengd door het bijwonen van een lezing in de avonduren of wat late uurtjes op de bank in het gezelschap van een goed plantenboek (je moet er altijd weer even inkomen, nietwaar?).

Ook binnen de NVV pakte een klein groepje de taak weer op om de zegeningen van het varen verzamelen te verspreiden onder de vele onwetenden. Zo verzorgde Harry Roskam op 20 maart in Geldermalsen een lezing over winterharde varens voor de afdeling West-Betuwe van Groei & Bloei. Het moet beslist goed zijn geweest, want er meldden zich spontaan twee nieuwe leden!

De Botanische Tuinen Utrecht luidden, in samenwerking met Groei & Bloei de lente in met de plantenbeurs Voorjaarsweekend Tuinplezier! Het thema dit jaar was 'Tuinieren in de schaduw', de vereniging bijna op het lijf geschreven. Na een uitnodiging van hortulanus Gerard van Buiten waren we graag van de partij. Op zaterdag 23 maart bemanden Annie de Pina en Fred Brounen, bijgestaan door Judith Stoker (vrijwilliger) een kraam, waar de verenigingsactiviteiten onder de aandacht werden gebracht. Zondag de 24ste deden dat Remko Beuving en Bart Hendrixx. Fred en Bart verzorgden een lezing met de titel 'Varengekte!' op respectievelijk zaterdag en zondag. Omdat we in overleg hadden besloten in Utrecht geen planten te verkopen, en onze varens in potten in het winterseizoen niet bepaald fotogeniek zijn, dreigde het op de kraam een kale boel te worden. Wouter van Driel, op de beurs aanwezig met een divers en rijk aanbod, leende ons een hele serie varens om de kraam op te sieren en een zaaitray met kleine kiemplantjes om inzicht te helpen geven in het kweekproces. Ook doneerde hij een grote plug tray met kleine exemplaren van *Dryopteris erythrosora* var. *prolifera* 'Minima' (een eigen dwergselectie), om uit delen aan belangstellenden compleet met een grote bak potaarde en een stapel potten, zodat wie wilde de aanwinst meteen kon oppotten. Zelfs kregen we enkele varens cadeau ten behoeve van een loterij die dat weekend zou plaatsvinden.

Fantastisch, zoveel hulpbereidheid en vrijgevigheid! Los daarvan moet worden opgemerkt dat de aanwezigheid van Wouters tuinvarenskwekerij een absolute aanwinst is voor de Utrechtse tuinbeurs, die zeker zijn weerslag zal hebben op het welvaren van de vereniging. Er is nog iets dat niet ongenoemd mag blijven. Annie had een zelf vervaardigde keramische schaal met varenmotieven meegenomen om de folders van de vereniging in te leggen. Oogt altijd net iets aantrekkelijker. Tot onze verbazing bleek dat bijna contraproductief te werken. De schaal kreeg soms meer aandacht dan het doel waar we daar voor stonden! Een regelmatig aanschouwd tafereel: folders eruit, schaal omdraaien en uitvoerig bekijken, soms zelfs vragen of hij te koop was. Volgende keer misschien wat voorzichtiger zijn met dergelijke blikvangers, of misschien een kruimelspoor van keramische producten uitzetten om potentiële leden naar de kraam te lokken. Bijkomend voordeel was wel dat onze folders ook gretig meegenomen werden.

Traditiegetrouw was de vereniging de zaterdag voor Moederdag ook vertegenwoordigd op de plantenmarkt in de Leidse Hortus, waar Harry Roskam, Miguel Voortman en diens moeder (opnieuw een vrijwilliger!) voor een recordbedrag aan varens verkochten. Minder waren de inkomsten op 1 juni tijdens 'Stoer in de Schaduw' in Arboretum Blijdenstein, maar de adviezen die Harry Roskam en Fred Brounen aan bezoekers gaven waren natuurlijk onbetaalbaar.

De aftrap in 2019 is genomen en de eerste helft zit er al weer op. Als goede tuincoach hebben we in de rust rijkelijk water verstrekt waar nodig. Gelukkig kregen we daarbij meer hulp van Moeder Natuur dan in 2018. Over het verdere verloop van het varensjaar houden we u uiteraard weer op de hoogte via de nieuwsbrief.